КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ПРОКОФ'ЄВА Любов Борисівна

Індекс УДК 371.1
П 805

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО СПРИЙМАННЯ МУЗИКИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ В ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИЦІ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

13.00.02 - методика викладання музики та
методика музичного виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-1998

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському державному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і мистецтв України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України КОВАЛЬ Лариса Григорівна, завідувач кафедри педагогіки Київського університету імені Тараса Шевченка

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент ОЛЕКСЮК Ольга Миколаївна, професор кафедри народних інструментів Київського державного університету культури і мистецтв

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник ХЛЄБНИКОВА Людмила Олександрівна, старший науковий співробітник лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України

Провідна установа: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, кафедра гри на музичних інструментах, Міністерство освіти України, м.Київ

Захист відбудеться "24" червня 1998 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.34.01 у Київському державному університеті культури і мистецтв за адресою: 252133, м.Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 610.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв (252133, м.Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий "22" січня 1998 р.

ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ Н.В.КОВАЛЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми. Державна національна програма Освіта" ("Україна XXI століття") одним із першорядних завдань визначила необхідність докорінного реформування всієї системи шкільної освіти, що передбачає забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації. Неабиякого значення набувають питання вдосконалення музично-естетичного виховання молодших школярів у загальноосвітній школі, оскільки становлення, формування та розвиток естетичних почуттів, когнітивних здібностей, художніх інтересів, фантазії, оволодіння практичними навичками найбільш інтенсивно відбуваються саме в молодшому віці. У зв'язку з цим зростає вагомість розробки методичних проблем виховання засобами музичного мистецтва, яке в образно-звуковій формі відображує та узагальнює досвід емоційного ставлення до навколишньої дійсності.

Першоджерелом музики є не тільки довкілля, а й сама людина, її духовне життя, інтелектуальні та вольові якості. Музика здатна виражати переживання людини, яким властиві зміни й відтінки, динамічне зростання й спади, взаємопереходи емоцій та їхнє зіткнення. Як динамічна система, образне сприймання є процесом поступового освоєння особистістю образного змісту музичного твору, внаслідок якого відбуваються якісні зрушення, утворюються нові зв'язки, стабілізуються потреби, інтереси, смаки та ідеали. Розуміння образності музичного мистецтва вимагає певного багажа сформованих спеціальних знань, практичних умінь та навичок, стимулює розвиток таких особистісних якостей, як готовність до комунікації, емпатії, креативності.

Практика музичної освіти в загальноосвітній школі свідчить про існування проблемних питань, які стосуються функціонування системи музичного виховання: відчувається недостатність обсягу музичної інформації, спостерігається пасивне споживання школярами звукової продукції, порушено баланс пропорційності в освоєнні естетичних цінностей класичної та розважальної музики. В сучасних умовах значну роль відіграє професійно скерована педагогічна діяльність вчителів, орієнтована на формування в молодших школярів культури музичного сприйняття, розвиток системи пізнавальних і мовленнєвих умінь, що дають їм змогу адекватно оцінювати естетичну та художню цінність, суспільну значущість мистецтва музики.

У музичній педагогіці накопичено наукові знання щодо формування музичного сприймання. Так, досліджувалися проблеми розвитку музичних здібностей, культури музичного сприйняття, принципів та методів музично-вихов-

ної роботи (Ю.Б.Алієв, О.О.Апраксіна, З.З.Жофчак, Д.Б.Кабалевський, Л.Г.Коваль, О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька).

На основі теоретичних розробок та експериментальних досліджень учених (Г.Ю.Вендрова, Г.С.Дідич, В.Д.Остроменський, Г.С.Ригіна, Ю.А.Соколовський, Л.О.Хлєбникова) встановлено пряму залежність музичної вихованості від рівня розвитку здатності до сприймання, розуміння мови й образів музичного мистецтва.

Важливе значення у розв'язанні багатьох проблем формування музичного сприйняття мають дослідження, здійснені музикознавцями Б.В.Асаф'євим, О.Г.Костюком, В.В.Медушевським, Є.В.Назайкінським. Вони стосуються розкриття природи музики, суті музичного змісту, специфіки музичного мислення, структури музичного сприйняття.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, проблему формування образного сприймання музики молодшими школярами не можна вважати вивченою достатньою мірою. Численні дослідження окремих аспектів формування образного сприймання музики розрізнені між собою, не здійснюють належного впливу на практику музично-виховної роботи з молодшими школярами, що значно ускладнює діяльність вчителя музики в загальноосвітній школі.

Тому в сучасних умовах великого значення набуває узагальнення та систематизація методичних прийомів формування образного сприймання музики молодшими школярами, які дають учням змогу оцінювати естетичну й художню цінність, суспільну значущість музичного мистецтва. Звернення до вітчизняного та зарубіжного історико-теоретичного досвіду музичної педагогіки дає можливість уточнити, а іноді й перебудувати підходи до формування образного сприймання музики. Осмислення історичних ідей, концепцій, теорій щодо формування образного сприймання музики, відтворення генези, становлення та розвитку системи музичного виховання є одним із шляхів реформування змісту музично-виховного процесу початкової школи, приведення його у відповідність із сучасними потребами особистості в художньо-естетичному розвитку.

Історико-методичний підхід до проблеми формування образного сприймання музики дає змогу усунути суперечність між логікою розвитку музичного образу у свідомості особистості та тезаурусом музичних знань, узагальнити систему методів, що забезпечують творче, оцінне ставлення учнів молодших класів до опанування ними музичних творів, різних за стилями, напрямами, видами та жанрами, створити загальну дидактичну модель формування образного сприймання музики молодшими школярами.

Отже, потреба узагальнення в культурно-історичному контексті досвіду музичного виховання, систематизації головних напрямів, методичних підходів до розв'язання проблем формування образного сприймання музики молодшими школярами зумовила вибір теми дисертаційного дослідження: "Проблема розвитку образного сприймання музики молодшими школярами в історії та методиці музичного виховання".

Дисертаційна робота є частиною комплексної теми "Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання", яка досліджується на кафедрі теорії музики та музичного виховання Київського державного університету культури і мистецтв.

Мета дослідження: на основі аналізу історико-педагогічних джерел систематизувати методики формування образного сприймання музики молодшими школярами та визначити перспективи їхнього розвитку.

Відповідно до мети у дослідженні поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати та систематизувати вітчизняні і зарубіжні дослідження з проблем формування образного сприймання музики.
2. Виявити історичні етапи розвитку методики образного сприймання музики в системі музичного виховання у початковій ланці навчання.
3. Розкрити особливості сучасних технологій розвитку образного сприймання музики молодшими школярами.
4. Систематизувати методичні прийоми формування образного сприймання музики та визначити перспективні напрями їхнього розвитку.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення й систематизація документів та архівних матеріалів щодо різновидів систем музичного виховання; теоретичний аналіз філософської, педагогічної, психологічної та методичної літератури стосовно проблеми формування культури музичного сприйняття; узагальнення передового педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми; моделювання перспектив розвитку методики формування образного сприймання музичного мистецтва молодшими школярами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні та науковому обґрунтуванні історичних етапів становлення й розвитку систем музичного виховання; виявленні і розкритті основних тенденцій розвитку методики формування образного сприймання музики, розробленні на цій основі загальної дидактичної моделі формування образного сприймання музики молодшими школярами; визначенні перспектив розвитку методики формування образного сприймання музики в сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів дослідження становлять узагальнення та систематизація існуючих методик формування образного сприймання; створення загальної дидактичної моделі формування образного

сприймання музики молодшими школярами, яка може бути використана в музично-виховному процесі в початковій школі, при розробці програм та спецкурсів у середніх і вищих навчальних закладах, у соціальних інститутах естетичного та культурологічного профілю з альтернативною системою навчання.

Вірогідність наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечується методологічною і теоретичною обгрунтованістю його вихідних позицій; відповідністю використаних методів, адекватних меті і завданням дослідження; науковим аналізом фактологічного матеріалу, зосередженого в архівних джерелах; поєднанням логіко-теоретичного та історичного аналізу матеріалу; співвідношенням характеристики сучасного стану методики музичного виховання і загальних тенденцій її історичного розвитку.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційної роботи обговорено на засіданнях кафедри теорії музики та музичного виховання Київського державного університету культури і мистецтв (1995, 1996, 1997); у ході виступів на міжрегіональній науковій конференції "Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти" (Суми, 1996), звітних конференціях Київського державного університету культури і мистецтв (Київ, 1996, 1997).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли своє відображення у 4 публікаціях автора (з них 3 одноосібних): двох статтях у збірниках наукових праць, двох публікаціях у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дослідження обсягом 140 стор. складається із вступу, двох розділів, списку використаних джерел (279 найменувань), містить 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено предмет дослідження, сформульовано його мету, завдання, розкрито методи дослідження, наукову новизну та практичну значущість.

У першому розділі "Проблема формування образного сприймання музики в теорії та практиці музичного виховання молодших школярів" здійснений історико-педагогічний аналіз становлення вітчизняної і зарубіжної системи музичного виховання, на підставі якого визначено основні етапи її історичного розвитку. Кожен етап характеризується своєрідністю духовного життя

суспільства, має певні особливості, які стосуються теорії і практики музичного виховання.

Перший етап розвитку системи музичного виховання (епоха Античності, Середньовіччя, Відродження) є етапом інтенсивного накопичення педагогічного досвіду і розгляду підходів до проблем музичного розвитку дітей, етапом перших спроб теоретичного узагальнення ідеї взаємозв'язку музичного навчання та виховання. Він характеризується тенденцією до визначення основних видів музичної діяльності.

Так, в епоху Античності мета, зміст та завдання музичного виховання зумовлювалися ціннісним ставленням суспільства до особистості, зацікавленістю в її всебічному розвитку. Методичні прийоми навчання дітей музики було спрямовано на формування ладового й ритмічного відчуття, вокальних вмінь (Платон, Арістотель).

Античні мислителі значну увагу приділяли зв'язку певної звукової структури музичного твору з відповідним психологічним станом людини. Платон, Арістотель, розглядаючи систему естетичного виховання, наголошували на значущості емоційного впливу музичного мистецтва на психіку людини, її духовний розвиток. Вчення Арістотеля про суть очищення (катарсис) засобами музики розкриває природу та характер емоційних переживань особистості під час сприймання нею музичних творів, що підкреслює естетичне значення виховної функції музичного мистецтва.

Принципи навчання, визначені античними філософами, не мали наукового обґрунтування, але розглядалися вченими з позицій загальноестетичного освоєння особистістю навколишньої дійсності. Це пов'язано з орієнтацією філософів на всебічний і гармонійний розвиток людини, за якого навчання і виховання перебувають в органічному взаємозв'язку. Саме так відбувалася актуалізація практичних вмінь та навичок, що стосуються естетичного пізнання світу в цілому та музичного мистецтва, зокрема.

На відміну від античних підходів до проблеми музичного виховання, в епоху Середньовіччя в змісті навчання почала домінувати морально-релігійна доктрина, що наповнило навчально-виховний процес новим змістом. Істотного значення набуває розвиток раціональної сфери особистості у спілкуванні з музичним твором, крізь призму якої і розглядали проблему сприймання музики.

З огляду на особливості цільових установок, які ставили перед собою педагоги цієї епохи, основними методами було визначено багаторазові повторення та заучування на пам'ять навчального матеріалу. Провідними дидактичними формами навчання стали спів псалмів, молитв, бесіди на релігійно-етичні теми. Така спрямованість навчання й виховання передбачала

серйозне та уважне ставлення до учнів, логічну послідовність у викладанні основ музичної теорії.

Нові підходи до проблеми музичного виховання особистості сформувалися в епоху Відродження, яка характеризується появою нової концепції всебічного гармонійного розвитку. Ця система грунтується на комплексі певних методичних прийомів, що сприяють формуванню продуктивного мислення, гуманістичних поглядів та переконань. Визначення таких видів музичної діяльності, як співи, слухання музики, музикування на музичних інструментах, зумовлювало й застосування методичних прийомів музично-виховної роботи. Їх було спрямовано на розвиток музичних здібностей і музичного слуху, вокальних навичок, відчуття ритму тощо (В.Фельтре, Ф.Рабле, М.Лютер). У процесі слухання музики акцент робили на формуванні особистісного сприймання музичного образу. Нового змісту набула антична ідея виховного значення музичного мистецтва для всебічного розвитку особистості. Але, на відміну від властивого античній епосі тлумачення, педагоги Відродження ототожнювали музику з практичною користю, оскільки вважалося, що вона викликає почуття краси та гармонії навколишнього середовища.

Перший етап становлення системи музичного виховання став основою для подальшого розвитку музичної освіти та виховання. Він накреслив у загальному вигляді різноманітні підходи до проблем музичного розвитку особистості.

Другий етап цього процесу в дисертаційному дослідженні пов'язується з періодом XVII-XVIII століття. Йому притаманна тенденція до створення оригінальних концепцій музичного виховання.

Так, французький педагог Ш.Фур'є, який розробляв концепцію музичного виховання, одним із найважливіших дидактичних засобів залучення особистості до музичного мистецтва вважав дитячу самодіяльну оперу, оскільки вона дає можливість розвивати музичні здібності (ритмічне відчуття, вокальні навички тощо). Велику увагу педагог приділяв ознайомленню з музичними творами різних жанрів, їхнім емоційним впливам на свідомість слухачів. Педагогічні погляди Ш.Фур'є спрямовувалися на застосування в музичному вихованні різних дидактичних методів: гри на музичних інструментах, музичного руху, ритмічних вправ, що, на його думку, сприяло пробудженню та розвитку інтересу до змістової сторони музичного твору, активізації розвитку музичної активності особистості.

В Україні концепція музичного виховання формувалася на основі вітчизняного досвіду, який знайшов своє відображення в національних традиціях музичної освіти, а також західноєвропейської теорії та практики періоду Відродження.

Виховний вплив музичного мистецтва на розвиток особистості здійснювався завдяки використанню різних форм і методів музично-виховної роботи, спрямованих на розвиток музичних здібностей. Це сприяло більш чіткому формуванню навчально-виховних завдань, мета яких полягала у вихованні почуттів особистості засобами музики. Яскравим прикладом такого підходу є педагогічна діяльність видатного українського педагога М.Ділецького. В його посібнику "Граматика пънія мусикійського", який спирається на національний музичний матеріал, узагальнено теорію і практику партесного співу та подано методичні рекомендації щодо навчання музики.

Заслуговує на увагу те, що заняття музикою не обмежувались емоційними переживаннями під час слухання та виконання музики, а постійно супроводжувалися пошуками технічних прийомів запису звуків, засобів музичного висловлювання; встановленням зв'язків художніх образів у логічному ряді, операціях мислення; усвідомленням закономірностей структури, побудови та форми музичних творів, імпровізаційних елементів. Слід зазначити, що така організація музичних занять у братських школах, Києво-Могилянській академії сприяла духовному розвиткові її вихованців.

Музично-педагогічні ідеї XVII-XVIII століття було сприйнято і розвинуто прогресивними вітчизняними та зарубіжними педагогами на третьому етапі розвитку музичного виховання, головною тенденцією якого є створення національних систем музичної освіти і виховання.

У дисертаційному дослідженні проаналізовано педагогічні погляди на процес музичного виховання К.Орфа, З.Кодая, Е.Ж.Далькроза, Е.Бальчітіса, підкреслено, що ці системи мають специфічні риси, відображують особливості традицій і культури народу, який вони представляють.

На відміну від творців зарубіжних систем музичного виховання, українські композитори педагоги (М.Лисенко, М.Леонтович, С.Людкевич, Я.Степовий, К.Стеценко) забезпечили інноваційні підходи до створення української системи музичної освіти та виховання. В ній широкий діапазон використання музичного мистецтва у просвітницькій практиці було спрямовано на виховання національної гідності, патріотичних почуттів, розвиток сприймання музики учнями різних вікових категорій. Спільність позицій українських композиторів-педагогів полягала у визнанні загальнодоступного і виховного характеру національного музичного мистецтва, його великого значення для естетичного розвитку особистості. Так, обгрунтовуючи методичну доцільність відомих концепцій музичної освіти та виховання щодо існуючих форм та методів навчання дітей співів, музичної грамоти, розвитку творчої активності, навичок слухання музики, М.Леонтовичем було розроблено систему сприймання музичного матеріалу. Вона грунтувалася на поєднанні кольору і музичного звуку

під час сприймання творів музичного мистецтва. Ідея використання у музично-виховному процесі пісні, танцю, маршу як основи для сприйняття складних жанрів вокальної та інструментальної музики належала С.П.Людкевичу, проте через об'єктивні і суб'єктивні обставини не дістала втілення та подальшого розвитку.

Період 1917-1995 рр. характеризується розбудовою української національної школи. У 1919 році було прийнято "Проект Єдиної школи на Вкраїні", в якому музичне виховання розглядалося як невід'ємна складова естетичного виховання особистості, що має великі можливості емоційного впливу, розвиває її творчий потенціал. Важливий внесок у розроблення системи методичних прийомів залучення школярів до музичного мистецтва зробили Б.В.Асаф'єв, В.М.Шацька, Б.Л.Яворський, які започаткували новаторський підхід до пошуку шляхів формування культури сприймання музики учнями різного віку.

Теорія і практика музичного виховання 20-х років сприяли підвищенню інтересу до формування навичок образного сприймання музики, що у 50-60-ті роки активізувало цілеспрямований педагогічний пошук у цьому напрямку. Акцент переміщується на проблеми узагальнення передового педагогічного досвіду у зв'язку з індивідуалізацією та диференціацією навчання. Актуалізація значення образного сприймання музики, під час якого створювалися сприятливі умови для формування естетичних ідеалів, супроводжувалася методичною розробкою цієї проблеми (Н.В.Вишнякова Л.М.Кузнецова, О.Г.Раввінов, Л.О.Хлєбникова, С.Х.Шоломович,). Аналіз методичних прийомів, запропонованих вітчизняними педагогами, дав змогу зробити висновок, що пошук ефективної системи застосування музики в навчально-виховному процесі можливий за умов використання науково обгрунтованої теорії музичного сприйняття. На думку авторів, сформовані навички образного сприймання музичного мистецтва мають великі потенційні можливості щодо виховання естетичної культури молодших школярів, допомагають їм здійснити перехід до більш глибокого пізнання музичних творів завдяки активним особистісним переживанням художнього образу.

Аналіз сучасних дидактичних досліджень з формування образного сприймання (Г.С.Дідич, Л.Г.Коваль, В.Д.Остроменський, Г.М.Падалка, О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька) приводить до визначення сутності образного сприймання музики, пошуку нових методичних прийомів формування навичок цього процесу учнями різних вікових категорій. Висвітлення та розкриття взаємозв'язку образного сприймання з розвитком духовної культури особистості пов'язане із сукупністю сформованих якостей, що втілюються в уміннях, навичках і виявляються в різних аспектах музичної діяльності.

З історико-генетичного аналізу проблеми формування образного сприймання музики випливає, що музичне мистецтво є провідним засобом в естетичному вихованні особистості на всіх історичних етапах. Проте зазначимо, що специфіка кожного етапу зумовлюється своєрідністю духовного життя суспільства, тогочасної теорії і практики музичного виховання. Так, перший етап (епохи Античності, Середньовіччя, Відродження) характеризується тенденцією до визначення основних видів музичної діяльності; другий етап (XVII-XVIII ст.) - тенденцією до створення оригінальних концепцій музичного виховання; третій етап (кін.XIX-XX ст.) - тенденцією до створення національних систем музичної освіти та виховання.

Історичними закономірностями розвитку методики музичного виховання є зумовленість музичного виховання культурними традиціями, суспільними ідеалами; взаємозалежність музичного виховання і загального розвитку особистості, що передбачає розвиток логічного мислення, творчих здібностей у процесі сприймання музики, стимулює розширення діапазону емоційно-образної та раціонально-логічної сфер.

На сучасному етапі музичне виховання розуміють як введення нових пластів музичної культури: фольклору, духовної музики, сучасних творів, які мають різні форми та жанри. В зв'язку з цим актуальним стає переосмислення ідеї використання виховного потенціалу музичного мистецтва, його ролі у засвоєнні молодшими школярами загальнолюдських цінностей, формуванні інтелектуальних і творчих сил, здатності пізнати свій внутрішній світ. Тому великого значення набуває узагальнення та систематизація методичних прийомів, які формують аналітичне, творче, оцінне ставлення до музичних творів, найбільш повно впливають на морально-естетичний розвиток школярів.

Цьому присвячено **другий розділ** дисертаційного дослідження "Закономірності і методики формування образного сприймання музики молодшими школярами". В рамках такого підходу до методики формування образного сприймання музики молодшими школярами цей процес досліджувався:

- крізь призму закономірностей формування суб'єктивного музичного образу у свідомості молодшого школяра, в основі якого лежать уявлення про цілісність слухацького образу, варіативність сприймання, багатогранний характер музичного образу;

- через встановлення необхідних умов для задоволення потреб учнів у спілкуванні з музичним мистецтвом, забезпечення творчого характеру такого спілкування.

На основі вивчення наукових підходів до розуміння образного сприймання музики (Д.Б.Кабалевський, Л.Г.Коваль, О.Я.Ростовський, О.І. Рудницька) в дисертаційному дослідженні визначено, що його зміст становить сис-

тема мисленнєвих прийомів: аналіз, синтез, виділення головного, диференціація, порівняння, узагальнення, систематизація. В процесі образного сприймання мисленнєва діяльність спрямовується на виділення й об'єднання основних елементів звукової тканини музичного твору. Це передбачає оволодіння школярами знаннями про закономірності музичного мистецтва, вироблення навичок орієнтування в структурі художніх образів.

Незважаючи на значні досягнення сучасної музичної педагогіки, дослідження основних компонентів, які стосуються формування образного сприймання музики, ще не здобули узагальнення як педагогічна система знань про закономірності музичного розвитку особистості. Це можна пояснити тим, що в методиці формування цього процесу не завжди враховуються психологічні особливості суб'єкта сприйняття, специфічні засоби музичного пізнання, якими потрібно володіти, щоб спілкуватися з музикою. В дисертаційному дослідженні визначено такі компоненти образного сприймання:

- емоційний, що пов'язаний із суб'єктивністю сприйняття та оцінки творів музичного мистецтва, з емпіричним рівнем засвоєння змісту художніх образів, схильністю до емпатії, головною характеристикою якої є емоційна чутливість, здатність до співпереживання;

- когнітивний, завдяки якому активізуються пізнавальні процеси особистості, її здатність до осмислення та узагальнення естетичних категорій. Він включає взаємодію емоційного і раціонально-логічного. Когнітивні процеси, що поєднують сприйнятий образ із досвідом світосприймання, наповнюють первинне сприймання "вторинним" - узагальненим, раціонально-логічним. Підсумком розумової діяльності молодших школярів стає оцінка музичного твору, тобто виявлення учнями обізнаності в певній сфері музичних знань;

- діяльнісний, коли образне сприймання забезпечується творчим характером осягнення музичного образу. Воно включає цілісне охоплення музичного твору як єдиного музичного образу, передбачає участь у художній творчості, конкретизує, доповнює створені композитором образи твору. Яскравим виявом творчої спрямованості образного сприймання є інтерпретація художньо-образного змісту музичних творів, яка забезпечується певним особистісним досвідом спілкування з музичним мистецтвом. З одного боку, вона визначається готовністю особистості до осягнення конкретного музичного твору, а з другого, загальним рівнем її художньо-естетичного розвитку та засвоєння нею закономірностей музичного мислення.

Одна з головних умов формування образного сприймання музики молодшими школярами пов'язана з психологічними чинниками цього вікового періоду. Молодший шкільний вік - найбільш сприятливий період для формування навичок образного сприймання. Він зумовлюється характерним для

нього художнім типом особистості, емоційністю, бажанням оволодіти знаннями, посиленим інтересом та схильністю молодших школярів до гри.

На підставі вивчення педагогічних праць із досліджуваної проблеми (Д.Б.Кабалевський, Л.Г.Коваль, О.Г.Костюк, Є.В.Назайкінський, О.Я.Ростовський) в дисертації подано розроблену нами загальну дидактичну модель формування образного сприймання музики молодшими школярами. Вона являє собою узагальнення методів освоєння художньої образності музичних творів і дає можливість визначити специфіку методів, які використовуються при формуванні образного сприймання музики. Ці методи відображують процесуальні аспекти образного сприймання молодших школярів; є педагогічно скерованим шляхом пізнання особливостей музичної виразності, виступають засобом осягнення сутності, специфіки музичного образу, що дає змогу співвіднести його з особистим досвідом молодших школярів.

Саме тому методи освоєння художньої образності, які характеризуються сукупністю послідовних дій вчителя, поділяють на такі групи:

1. Емпіричні (методи збагачення життєвого та музичного досвіду школярів: наведення, спостереження, аналітико-синтетичні, накопичення асоціативного фонду).

2. Нормативно-регулятивні методи: генералізації, моделювання, драматургії, узагальнення, порівняння, зіставлення.

3. Оцінювання та інтерпретації образного змісту музичних творів (оцінна та виконавська інтерпретація, художньо-педагогічне спілкування, стимулювання вербально-виконавської інтерпретації, імпровізації).

Створення загальної дидактичної моделі формування образного сприймання музики молодшими школярами дало змогу систематизувати науково обгрунтовані критерії та показники ефективності, за якими визначається сформованість образного сприймання музики молодшими школярами. Завдяки узагальненню запропонованих дослідниками показників розвитку музичного сприймання молодших школярів у дисертаційному дослідженні визначено три основні групи критеріїв, які характеризують рівень сформованості образного сприймання музики молодшими школярами. Де них належать: ступінь розвитку емоційно-чуттєвого та раціонально-логічного ставлення особистості до музичного твору; рівень сформованості відповідних спеціальних музичних знань, умінь; творчий характер музичної діяльності.

Так, ступінь і динаміку емоційно-чуттєвого ставлення особистості молодшого школяра до музичного твору характеризують такі показники: інтерес до музики, виявлений у процесі її слухання, схильність до емпатії, переживання, бажання виявити своє ставлення до музичних творів, наявність та характер асоціацій. Раціонально-логічні критерії дають змогу констатувати рі-

вень набутих молодшими школярами нових знань про музичне мистецтво під час сприймання музики, розрізняти специфічні особливості стилістичного, жанрового розмаїття, зіставляти та оцінювати традиційне й актуалізувати нове у відтворенні художньо-музичної образності.

Друга група критеріїв дає змогу визначити ступінь розвитку музичних здібностей та сформованість відповідних спеціальних музичних знань, умінь, навичок, характер естетичної оцінки: цілісність і повнота осягнення музичного твору; розуміння компонентів музичного твору, вміння співвідносити елементи музичної мови зі змістом музики, знанням музичних понять і термінів, обґрунтованість оцінних суджень, вміння використовувати при оцінюванні засоби музичної виразності, усвідомленість музичного образу, здатність до його чіткого словесного оформлення, рівень творчих уявлень.

Розвиткові творчої активності особистості (третя група критеріїв) притаманні такі показники: прагнення до самостійної музичної діяльності, формування установки на творчість, особистісне ціннісно-естетичне ставлення до музичного мистецтва в різних видах музичної діяльності, самостійність у постановці та вирішенні творчих завдань. На основі узагальнення та систематизації методичних прийомів формування образного сприймання музики молодшими школярами, а також критеріїв результативності цього процесу, в дисертаційному дослідженні визначено перспективи впровадження методики формування образного сприймання музики молодшими школярами. Це - підготовка методичних посібників для викладачів та вчителів з питань поетапності педагогічної роботи з формування образного сприймання музики молодшими школярами; методичні поради щодо забезпечення педагогічного керівництва розвитком образного сприймання та його контролю; рекомендації щодо індивідуалізації та диференціації музичного навчання і виховання молодших школярів; складання хрестоматій різножанрових музичних творів, які відповідають вимогам накопичення інтонаційно-слухового досвіду молодших школярів. Впровадження науково-методичних рекомендацій у навчально-виховний процес не тільки сприятиме збагаченню знань, умінь, навичок, а й спонукатиме молодших школярів до розвитку індивідуальної варіативності в межах самостійної творчості під час сприймання музичного мистецтва.

Аналіз та узагальнення матеріалів дослідження щодо формування образного сприймання музики молодшими школярами дають підстави зробити висновки в теоретико-методологічному, організаційно-педагогічному та методичному аспектах.

1. Методика формування образного сприймання музики в системі музичного виховання має певні історичні етапи, специфіка яких зумовлюється

своєрідністю духовного життя суспільства, тогочасною теорією і практикою музичного виховання:

- перший етап (епохи Античності, Середньовіччя, Відродження) є етапом інтенсивного накопичення педагогічного досвіду і розгляду підходів до проблем музичного розвитку особистості. Внаслідок теоретичного узагальнення ідеї взаємозв'язку музичного навчання і виховання, визначення основних видів музичної діяльності (співи, слухання музики, музикування на музичних інструментах) було вироблено різноманітні підходи до проблем формування музичного сприймання;

- другому етапу (XVII-XVIII ст.) притаманна тенденція до створення оригінальних концепцій музичного виховання, які знайшли своє відображення в національних традиціях музичної освіти. Активізації музичного сприймання, пробудженню інтересу до змістової сторони музичного твору сприяло застосування різних дидактичних методів (гра на музичних інструментах, музичний рух, ритмічні вправи, імпровізації);

- третій етап (кін.XIX-XX ст.) характеризується тенденцією до створення національних систем музичної освіти та виховання. Історичними закономірностями розвитку методики музичного виховання є зумовленість музичного виховання культурними традиціями, суспільними ідеалами; взаємозалежність музичного виховання і загального розвитку особистості, що передбачає розвиток логічного мислення, творчих здібностей у процесі сприймання музики, а також стимулює розширення діапазону емоційно-образної і раціонально-логічної сфер.

2. Історія розвитку методики музичного виховання свідчить про те, що організаційно-педагогічне впровадження методики формування образного сприймання музики має ряд труднощів. Це пояснюється відсутністю належної методичної бази (посібників, методичних рекомендацій для викладачів і вчителів з питань, які стосуються педагогічної роботи з формування образного сприймання), а також системних технологій, що дали б змогу моделювати процес формування образного сприймання. Нами встановлено, що сучасні технології розвитку образного сприймання музики молодшими школярами полягають у застосуванні різноманітних форм і методичних прийомів формування творчого, оцінного ставлення учнів до сприймання ними музичних творів. Запропонована дидактична модель формування образного сприймання музики молодшими школярами являє собою узагальнення методів освоєння художньої образності музичних творів і дає можливість визначити специфіку методів образного сприймання. Ці методи відображують процесуальні аспекти образного сприймання; є педагогічно скерованим шляхом пізнання особливостей музичної виразності, засобом осягнення сутності, специфіки музич-

ного образу, що дає змогу співвіднести його з особистісним досвідом молодших школярів.

3. Узагальнення системи методичних прийомів, що забезпечують творче, оцінне ставлення молодших школярів до музичних творів, створення загальної дидактичної моделі формування образного сприймання музики молодшими школярами дало можливість систематизувати критерії, за якими визначають сформованість образного сприймання музики молодшими школярами. До них належать: ступінь розвитку емоційно-чуттєвого та раціонально-логічного ставлення особистості до музичних творів; рівень сформованості відповідних спеціальних музичних знань, умінь і навичок; творчий характер музичної діяльності.

Дисертаційне дослідження відкриває перспективи щодо вивчення проблеми образного сприймання музики у таких напрямах: розкриття особливостей формування образного сприймання музики учнями середнього і старшого шкільного віку; дослідження впливу різних видів музичної діяльності на процес формування образного сприймання музики; використання синтезу мистецтв під час формування образного сприймання музики молодшими школярами; вироблення стилю педагогічного спілкування та визначення його ролі у методиці формування образного сприймання музики.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Образне сприймання музики молодшими школярами як педагогічна проблема // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання: Зб.наук.пр.-К.: КДУКМ, 1997.- С. 95-100.

2. Проблема формування духовної культури особистості в педагогічній спадщині І.Огієнка //Велетень науки:Зб.наук.пр.-Вип.2.-К.: Київ.ун-тет., 1997. - С. 30-32.

3. Становлення методики музичного виховання в системі музичної освіти // Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. у 6-ти книгах, 28-31 жовтня 1996 р. - Кн.3. - Чернівці: Митець, 1996. - С. 286-288.

4. Тулякова М.Н., Прокоф'єва Л.Б. Мета і цінність спілкування // Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти: Матеріали міжрегіональної наукової конференції.- Суми: СДПІ, 1996. - С.154-156 (авт.- 1 с.).

Прокоф'єва Л.Б. Проблема розвитку образного сприймання музики молодшими школярами в історії та методиці музичного виховання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 - методика викладання музики та методика музичного виховання.

Київський державний університет культури і мистецтв. Київ, 1998.

У дисертаційній роботі досліджено проблему формування образного сприймання музики молодшими школярами в історико-генетичному аспекті. Її розглянуто в контексті становлення та розвитку методики музичного виховання. Систематизовано методичні прийоми, які використовуються для забезпечення творчого, оцінного ставлення молодших школярів до музичних творів, і на цій основі розроблено загальну дидактичну модель формування навичок образного сприймання музики молодшими школярами.

Ключові слова: молодші школярі, музичний образ, методика образного сприймання, дидактична модель, методи, форми, рівні сприймання.

Прокофьева Л.Б. Проблема развития образного восприятия музыки младшими школьниками в истории и методике музыкального воспитания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - методика преподавания музыки и методика музыкального воспитания.

Киевский государственный университет культуры и искусств. Киев, 1998.

В диссертационной работе исследована проблема формирования образного восприятия музыки младшими школьниками в историко-генетическом аспекте. Она рассматривается в контексте становления и развития методики музыкального воспитания. Систематизированы методические приемы, используемые для обеспечения творческого, оценочного отношения младших школьников к музыкальным произведениям, и на этой основе разработана общая дидактическая модель формирования навыков образного восприятия музыки младшими школьниками.

Ключевые слова: младшие школьники, музыкальный образ, методика образного восприятия, дидактическая модель, методы, формы, уровни восприятия

Prokofyeva L.B. The problem of development of figurative perception of music by younger schoolchildren in history of musical education

Thesis for conferment of scientific degree of candidate of pedagogic sciences in the specialty 13.00.02 - methods of teaching music and methods musical education. Manuscript

Kyiv State University of Culture and Arts, Kyiv, 1998

The problem of formation of figurative perception of music by younger schoolchildren in historical-genetic aspect was investigated in the work. It was considered from the point of view of formation and development of methods of musical education. Different methods used for providing creative, estimation attitude of younger schoolchildren to musical works were systemized, and the general didactic model of formation of skills for figurative perception of music by younger schoolchildren was developed on the said base.

Key words: younger schoolchildren, musical image, didactic model, methods of figurative perception, methods, methods forms levels of perception

Підп.до друку 15.IV.98 Формат 60x84$^{1}/_{16}$
Папір др.апарат. Друк офсетний. Облік.вид.арк. 1,0 .
Умовн.др.арк. 1,0 . Зам. 8-98 . Тираж 100 .

Друкарня ІПК ПК
252605, Київ, вул.Січневого повстання, 21.